

VESZPRÉMY László

A keresztény Nyugat új királysága: Magyarország

Absztrakt

Kelet-Közép-Európában a 9–10. században a politikai centralizáció együtt járt a kereszténység megerősödésével: az egyik folyamat felgyorsította a másikat. Mindezek egyrészt a helyi elitek, másrészt a Frank/Német és Bizánci Birodalom között zajlottak. Míg a cseh, a lengyel és a magyar területek a nyugati geopolitikai szférába kerültek és uralkodók döntése révén később a latin kereszténység részévé váltak, addig a Rusz a bizánci kereszténységet vette át Bizánctól. A Magyar Királyság nyugati kapcsolatait III. Ottó (980/994–1002) és II. Henrik (1002–1024) német császárok tevékenysége tükrében követjük nyomon. Lengyel földön a térítés korábban vette kezdetét, mivel I. Mieszko fejedelem (uralk. 960–992) 966-ban felvette a kereszténységet, majd Poznańban megalapította a fejedelemség első püspökségét, amely azonban még nem volt önálló. A helyi dinasztiák megszilárdultak, amiben kulcsfontosságú szerepet játszottak a házassági szövetségek. Istvánnak a házassága Henrik bajor herceg testvérével, Gizellával, meghatározó volt, hiszen 1002-től II. Henrik néven német császár lett. Ennek köszönhetően gyorsult fel a krisztianizáció, az Árpádok dinasztiájának stabilizációja és a koronázás, kulturálisan a latin kereszténységhez való felzárkózás. Az 1000 körüli évek egy kivételes, kegyelmi időszaknak tekinthetők, hiszen a magyar és lengyel események összekapcsolódtak a Római Birodalom megújításával. Összegzőképpen Tóth Endre gondolatait idézzük, amely szerint I. István felkenésével és koronázásával országunk nemcsak Európa vezető országai közé emelkedett, hanem a dinasztia egy szűk uralkodói elit tagja is lett.

1000 körül a két évszázaddal korábban, Nagy Károly uralkodása (768/800–814) idején még kaotikus képet nyújtó Kelet-Közép-Európa teljesen megváltozott.¹ Ekkora már a régió több királyságra, illetve hercegségre tagolódott, amelyeknek keresztény uralkodók voltak, saját egyháztartományokkal vagy egy kialakuló egyházi szervezet elemeivel. Az egész régióban a politikai centralizáció kéz a kézben járt a kereszténységgel, az egyik folyamat felgyorsította a másikat. Mindkét folyamat azonban intenzív és változatos kölcsönhatásokon alapult, amelyek a 9. és 10. században egyrészt a helyi elitek, másrészt a Frank/Német és Bizánci Birodalom között zajlottak. Míg a cseh, a lengyel és a magyar területek a nyugati geopolitikai szférába kerültek és uralkodók döntése révén később a latin kereszténység részévé váltak, addig a Rusz a bizánci kereszténységet vette át Bizánctól. A Magyar Királyság nyugati

¹ David KALHOUS: *State formation in the 10th century*. In Florin CURTA (ed.): *The Routledge Handbook of East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 500–1300*. Taylor and Francis, New York, 2021, 121–138.; Nora BEREND, Przemysław URBAŃCZYK, Przemysław WISZEWSKI: *Central Europe in the High Middle Ages, Bohemia, Hungary and Poland, c.900–1300*. Cambridge University Press, Cambridge, 2013, 110–164.

kapcsolatait III. Ottó (980/994–1002) és II. Henrik (1002–1024) német császárok tevékenysége tükrében követjük nyomon.

A nyilvánvaló vallási következmények mellett a kereszténységnek politikai, társadalmi és gazdasági hatásai is voltak. A kereszténység átvételét nem feltétlenül kívülről kényszerítették az új államalakulatokra. A helyi dinasztiák nyilvánvalóan felismerték, hogy a keresztiséget elfogadva megbecsült politikai partnerekké válhatnak. Házassági szövetségeket köthettek és részt vehettek a birodalmi hatalmi rituálékban, ami hazájukban és regionális szinten is növelte presztízsüket. Az egyházi szervezet révén az új keresztény társadalmak olyan társadalmi hálózatok részévé váltak, amelyek átlépték a politikai és etnikai határokat. Ilyen módon a késő római kultúra átalakult öröksége eljutott Európának ebbe a szegletébe is. A keresztény világnézet elfogadása fokozatosan létrehozta a középkori Európát. Igaz, Peter Brown szerint a kereszténység egyetemes jellege ellenére Európa egyes régiói sajátos mikrokereszténységeket hozott létre, amelyek mindegyike saját szakrális központtal, sajátos liturgiával és népi szentkultusszal rendelkezett. Az egységesülés a 12. század elején következett be a pápai hatalom újbóli megerősödésével.²

Az 1000. esztendő nemcsak a magyarok számára emlékezetes. Az első ezredfordulón váratlan események történtek Európában, annak is a latin kereszténység által épphogy megérintett peremén, lengyel és magyar földön, ott ahol a térítés ekkora már évtizedek óta folyt. Lengyel földön a térítés korábban vette kezdetét, miután I. Mieszko fejedelem (uralk. 960–992) 966-ban felvette a kereszténységet, majd Poznańban megalapította a fejedelemség első püspökségét. A püspökség ugyan a magdeburgi érsekség érdekszférájába tartozott, mégis a római pápa különös védelmét élvezte, miután országát Mieszko a Szentszék védelmébe helyezte.³

A helyi dinasztiák megszilárdulásához hozzájáruló másik kulcsfontosságú tényező a házassági szövetségek voltak.⁴ Emma királyné, II. Boleszláv cseh király (uralk. 967/972–999) felesége előkelő nyugati hercegnő lehetett. I. Mieszko Piaszt herceg egy přemyslida hercegnőt vette feleségül, majd annak halála után Oda szász hercegnőt. Fia, I. Bolesław, azaz ismertebb nevén Bátor Boleszló (uralk. 992–1025) meissenai őrgróf Rigdag leányát, majd Emnildét, egy szorb herceg lányát, végül pedig ismét egy meissenai hercegnőt, Odát vett feleségül. A legsikeresebb frigyek közvetlenül a német uralkodókkal kötötték össze a helyi uralkodókat. Bátor Boleszló fia és örököse, II. Mieszko (uralk. 1025–1031) Richezát, II. Ottó császár és Theophanu leányának gyermekét, azaz a császár unokahúgát vette nőül. Néhány év késéssel a magyar fejedelemségben is valami hasonló történt, ahol 973 után bizonyosan megjelentek az első hittérítők. Míg a kereszténység záloga a lengyeleknél Mieszkónak az akkor már keresztény cseh fejedelem, Kegyetlen I. Boleszláv leányával, Dobravával kötött

² Ivo ŠTEFAN: *Conversion and Christianization: Bohemia, Poland, Hungary and Rus' (9th to 12th centuries)*. In Florin CURTA (ed.): *The Routledge Handbook of East Central and Eastern Europe*, Abingdon, Egyesült Királyság, Routledge of Taylor and Francis Group (2022), 101–120, különösen 112.

³ Krystyna ŁUKASIEWICZ: „Dagome iudex” and the First Conflict over Succession in Poland. = *The Polish Review* 54 (2009) 4. sz., 407–429.; Daniel ZIEMANN: *From Avars and Slavs to the First Medieval Kingdoms in Central Europe: Population and Settlement, 700–1100*. In Nada ZEČEVIĆ, Daniel ZIEMANN (ed.): *Oxford Handbook of Medieval Central Europe*. Oxford University Press. Oxford, 2022. 39–75, 56–58.

⁴ Anna A. DRYBLAK – Benjamin HUSVIK: *Queens and Duchesses in the High Middle Ages. The Role of Elite Women in Shaping Dynastic Legitimation during Periods of Political Change*. In Wojtek JEZERSKI, Hans Jacob ORNING, Grzegorz PAC (ed.): *Legitimation of the Elites in High Medieval Poland and Norway: Comparative Studies*. Brepols, Turnhout, 2025, 417–449.

házassága volt, addig az a magyaroknál Géza fejedelem (972–997) fiának, Istvánnak a házassága a bajor herceg Henrik testvérével, Gizellával. A házasság jelentőségét az adta, hogy Henrikből 1002-től német császár lett, II. Henrik néven. A Gizellával kötött házasságnak köszönhetően gyorsult fel a krisztianizáció, az Árpádok dinasztiájának stabilizációja és a koronázás, kulturálisan a latin kereszténységhez való felzárkózás.⁵ Mindennek persze ára is volt, a politikában a támogatás sosem önzetlen, s az országot bekapcsolta a német birodalmi külkapcsolatok rendszerébe. István uralkodásának jelentősége Mieszkóéhoz, majd annak utódjához Bátor Boleszlóéhoz mérhető volt, s nem véletlenül tekintik őket az állam és egyházszervezet megalapítójának.

Az „Új Európa” gyors felemelkedését a latin kereszténységen belül Vojtěch-Adalbert (955 kb.–997) kivételes személyisége testesíti meg, aki Prága második püspöke volt. Kiváló műveltséget szerzett a magdeburgi császári központban, ahol a gorze-i reform képviselője lett. Miután 983-ban átvette a püspöki tisztséget, több felé missziós tevékenységet folytatott, így Magyarországon is, noha ennek részletei homályban maradtak, illetve a későbbi hagyomány azt eltorzítva örökítette meg. Adalbert magasztos idealizmusa azonban hamarosan összeütközésbe került a kegyetlen otthoni valósággal. Kétszer elűzték egyházmegyéjéből, miközben folyamatos kapcsolatban maradt a pápával. Rómában belépett az Aventinuson lévő Szt. Bonifác és Alexius kolostorba, III. Ottó császár, valamint Bátor Boleszló lengyel herceg barátja és tanácsadója lett. 997-ben a pogány poroszok kezétől mártírként halt meg, és a lengyelországi Gnieznóban temették el. Két évvel később III. Ottó kezdeményezésére szentté avatták, és hamarosan mindhárom kelet-közép-európai monarchia védőszentjévé vált.⁶

Mind lengyel, mind magyar földön a keresztény térítés német támogatással folyt, és értelemszerűen a német egyházszervezetbe tagolódtak be. A politikai és egyházi kapcsolatokban azonban III. Ottó császár uralkodása alatt váratlan fordulat következett be. A császár egyházi és politikai függetlenséget biztosított mind a lengyel, mind a magyar területnek, amit a kortárs német krónikások egyébként rendkívül rosszállóan vettek tudomásul. Ennek annál nagyobb a súlya, ha Prágára tekintünk. A 970-es évekig Csehország alig volt több mint a regensburgi püspökség missziós területe. A kiváló cseh államférfi, Kegyetlen I. Boleszláv herceg (uralk. 935–972) egyesítette az országot, megszerezte Észak-Morvaországot, s egészen a dél-lengyelországi Krakkóig terjeszkedett, valamint kezdeményezte egy helyi püspökség létrehozását. Törekvéseinek részleteiről kevés forrás maradt fenn, az azonban világos, hogy Boleszláv 968 körül megszerezte XIII. János pápa beleegyezését az önálló egyházmegye megalapításához legfiatalabb és igen művelt lánya, Mlada, szerzetes néven Mária diplomáciai képességeinek köszönhetően. Ugyan a regensburgi püspök ellenállása miatt a cseh püspökség megalapítása 973-ig késett, ám még így is Lengyelországgal és Magyarországgal ellentétben, Csehországnak az ezredfordulón nem volt önálló érseki egyháza. A prágai püspökség és az 1063-ban visszaállított olmützi morva püspökség a távoli mainzi érsek joghatósága alatt maradt, s a prágai érsekséget –

⁵ VESZPRÉMY László: *Gizella, a német királynéi hagyományok örököse*. In PROKOPP Mária (szerk.): *Regina Gisela. Boldog Gizella nyomában. Tanulmányok első királynénk tiszteletére*. Kortárs Női Reflexiók Fóruma, Budapest, 2023, 19–30.

⁶ VESZPRÉMY László: *Szent Adalbert és Magyarország. Historiográfiai áttekintés*. = *Ars Hungarica* 26 (1998), 321–338.; Grzegorz PAC – Steffen HOPE: *Saints and Legitimization of Bishoprics in Poland and Norway until c. 1200*. In *Legitimation of the elites*, 205–249.

amint az jól ismert – majd csak 1344-ben, IV. Károly⁷ alatt hozzák létre, annak ellenére, hogy 1158-tól a cseh hercegeket I. (Barbarossa) Frigyes császár (1152–1190) királlyá emelte.⁸

Magyar vonatkozásban egyháztörténeti fordulópont Géza megkeresztelkedése, politikailag pedig a 973. évi quedinburgi követjárás hozott fordulatot.⁹ Igaz, Quedlinburgban ott voltak a bizánci császár követei is, de a többi résztvevő már mind valamiféle alárendelt kapcsolattal kötődött a birodalomhoz, így a dánok, csehek, lengyelek vagy a beneventóiak. Azt, hogy ez a függés a gyakorlatban mit jelentett, nem tudjuk. Talán a kortársak, így maga Civakodó Henrik, a későbbi II. Henrik császár (1014–1024) apja sem értette teljesen az Ottók univerzális térítő politikáját, ami a keresztény hit terjesztésén alapult.

A magyar területeket érintő térítést kutatva legutóbb Györffy György magisztrális monográfiájában az István névadást a 720 körül alapított passauai Szent István székesegyházhoz kapcsolta. Elméletét joggal kritizálták, utalva arra, hogy a szent tiszteletét sokkal szélesebb nemzetközi kontextusba lehet állítani, még ha az minden bizonnyal túlzás a névadásban kizárólagosan bizánci hagyományt látni. A protomártír tiszteletének rendkívül erős, korántsem csak Passaura korlátozódó nyugat-európai nyomai vannak, mint azt korábban gondolták. Tisztelete már az 5. századi Galliában roppant elterjedt volt, 21 székesegyház patrocíniumaként tisztelték. Tekintélyét növelte, hogy Metz 451. évi hun ostromát épségben egyedüli épületként a neki szentelt katedrális vészelte át. Tárgyalt időszakunkhoz szorosan kapcsolódik a protomártír szent metz-beli tisztelete, amelynek püspökétől, I. Dietrichtől kap ereklyét a mainzi érsek, Willigis. Ő pedig kulcsfigurája időszakunknak, hiszen 36 hivatalban töltött évével 975 és 1011 között a leghosszabb ideig működő mainzi érseknek számít. Székvárosában 992-ben alapított egy Szent Istvánnak szentelt káptalant, amelyet még ugyanebben az évben III. Ottó is megajándékoz elődei, a két Ottó császár emlékezetére és lelkük üdvére, továbbá anyja, Theophanu és a saját, valamint a királyság üdvére. Amennyiben Willigis érseknek kedvenc alapítása éppen egy Szent István-egyház volt, könnyen elképzelhető, hogy az esztergomi érsekség alapításáig egyházjogilag is hozzá tartozó magyar területen támogatta a protomártír kultuszát, a hozzá akkoriban eljutott ereklyéből is juttathatott oda, s tevékenyen közreműködhetett a fejedelmi István névadásban.¹⁰

III. Ottó uralkodása rendkívüli volt. Apja, II. Ottó császár váratlan halálakor, 983-ban még csak hároméves volt, s egészen 994-ig anyja, Theophanu bizánci hercegnő, majd nagyanyja, az 1097-ben kanonizált Adelheid gyámsága alatt élt. A legjobb egyházi és világi nevelést elnyerő ifjú ugyan csak hét évet töltött a birodalom trónján 996-tól 1002-ig, uralkodása mégis

⁷ IV. (Luxemburgi) Károly (1333-tól 1346-ig morva őrgróf, 1346–47-ben német ellenkirály, 1346-tól cseh király, majd német király, 1355-től német-római császár haláláig, 1378-ig.

⁸ ZIEMANN, 2022. 55–56., Petr SOMMER, Dušan TŘEŠTÍK, Josef ŽEMLIČKA, Eva DOLEŽALOVÁ: *Bohemia and Moravia*. In Nora BEREND (ed.): *Christianization and the Rise of Christian Monarchy*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 214–262.

⁹ GYÖRFFY György: *István király és műve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977, 86–87. (4. jav. kiad. Balassi, Budapest, 2013.) Összefoglalóan Andreas RANFT (hrg.): *Der Hoftag in Quedlingburg 973. Von den historischen. Wurzeln zum Neuen Europa*. Akademie Verlag, Berlin, 2006.

¹⁰ Josef HEINZELMANN: *Mainz zwischen Rom und Aachen. Erzbischof Willigis und der Bau des Mainzer Doms*. = *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte*. 30 (2004), 7–32.; Ernst-Dieter HEHL: *Ein Dom für König, Reich und Kirche: Der Dombau des Willigis und die Mainzer Bautätigkeit im 10. Jahrhundert*. In Felicitas JANSON, Barbara NICHTWEIR: *Basilica nova Moguntina. 1000 Jahre Willigis-Dom St. Martin in Mainz*. Bischöfliches Ordinariat Mainz, Mainz, 2010, 45–78.

mélyebb hatást gyakorolt kortársaira és több forrást hagyott az utókor emlékezetében, mint más, hosszabb életű német uralkodók.¹¹

Ottó szüntelenül úton volt, s életének fő célja a Római Birodalom újjászületése volt, latinul a „*renovatio imperii Romanorum*”. Ennek érdekében Rómában megszilárdította a pápa tekintélyét azzal, hogy a maga jelöltjeit segítette a pápai trónra, köztük korábbi tanácsadóját az 1000. évben is a trónt birtokló II. Szilvesztert. Ő maga 998-tól szinte folyamatosan Rómában tartózkodott. A várost tette meg az univerzalisztikus keresztény birodalma központjává, palotáját a Palatinuson ókori római mintára építette meg.¹² A lengyel és magyar területre vonatkozó nagyszabású terveiről már itteni, 999. évi tartózkodása alatt döntés születhetett, amit a pápa jelenlétében tartott 1001. évi ravennai zsinat csak megerősített.¹³

Itteni tartózkodását zárandokútjai szakították meg, amelyek közül kiemelkedik 1000-ben a néhány éve, 997-ben mártírhalált szenvedett Szent Adalbert gnieznói sírjához tett nagybőjti útja, hogy aztán a Húsvétot Quedliburgban, a Pünkösödöt pedig székhelyén, Aachenben ünnepelje. A már említett Bátor Boleszló nagy örömmel fogadta az uralkodót, aki őt páratlan megtiszteltetésben részesítette: a találkozón ugyanis a császár a gnieznói püspökséget érseki rangra emelte. Nem véletlen, hogy a német és lengyel uralkodó találkozására a mai történészek mint gnieznói „csúcstalálkozóra” utalnak.¹⁴ Igaz, a történészek máig vitatkoznak azon, hogy a Gall Névtelen 12. század elejei, a lengyel történelmet tárgyaló krónikában a császár szavait hogyan is kell értelmezni – már ha azok tényleg elhangzottak, s nem a krónikás találta ki: „*Nem méltó, hogy egy ilyen és ily nagy férfiút mint a főemberek egyikét fejedelemnek vagy comesnek nevezzük, hanem diadémmal övezve, a királyi hatalomba kell őt emelnünk.*”¹⁵ Majd III. Ottó levéve fejről a birodalmi koronáját, azt barátságuk és szövetségük jeleként Boleszló fejére helyezte. Tényleg koronázásnak tekinthető-e az itt leírt aktus? Annyi azonban bizonyos, hogy III. Ottó új alapokra akarta helyezni a német–lengyel kapcsolatokat is. A tisztázatlan gnieznói egyházi viszonyok miatt azonban tanácsosabbnak tűnt, hogyha az egyházi szertartásról, a király felkenéséről és a koronázásáról lemondjanak, semmint ha úgy végezték volna el, hogy kétségek támadjanak annak érvényessége körül.

Az esztergomi érsekség megalapításáról, majd a magyar királykoronázásról még ennél is kevesebbet tudunk, pontos időpontja és helyszíne is bizonytalan. A magyar krónikások hallgatással mellőzik az eseményeket, nem vesznek tudomást a német Szent lándzsa másolatának átadásáról a magyar királynak. István király 1100 körül írott legendája a koronaküldéssel kapcsolatban csak a pápa szerepét említi meg.¹⁶ A legendában leírtak

¹¹ Gerd ALTHOFF: *Otto III.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996.

¹² Johannes FRIED: *Otto III. und Boleslaw Chrobry. Das Widmungsbild des Aachener Evangeliars, der "Akt von Gnesen" und das frühe polnische und ungarische Königtum. Eine Bildanalyse und ihre historischen Folgen.* F. Steiner, Stuttgart–Wiesbaden, 1989.

¹³ GYÖRFFY 1977, 142.

¹⁴ Anthony F. CZAJKOWSKI: *The Congress of Gniezno in the Year 1000.* = *Speculum.* 24 (1949) No. 3., 339–356.; Roman MICHAŁOWSKI: *The Gniezno Summit: the Religious Premises of the Founding of the Archbishopric of Gniezno.* Brill, Leiden, 2016.

¹⁵ *Gesta principum Polonorum: The Deeds of the Princes of the Poles.* Transl. by Paul W. KNOLL – Frank SCHAER. CEU Press, New York, Budapest, 2003. 37.; GALL NÉVTELEN: *A lengyel fejedelmek avagy hercegek krónikája és tettei.* Ford. BAGI Dániel. Argumentum, Budapest, 2007, 103.

¹⁶ *Life of King St. Stephen written by Bishop Hartvic.* Transl. Nora BEREND – Cristian GAȘPAR. In Gábor KLANICZAY, Ildikó CSEPREGI, Bence PÉTERFI (eds.): *The Sanctity of the Leaders. Holy Kings, Princes, Bishops and Abbots from Central Europe (11th to 13th Centuries).* Budapest, New York, 2023, pp. 127–131.; Szent István király nagy legendája. In ÉRSZEGI Géza

egyébként valóban hihető, hiszen a császár és a pápa az ezredfordulón Itáliában tartózkodott, s a magyar államszervezést érintő kiváltságok elnyerésére nyilvánvalóan főpap vezette követség utazott hozzájuk. III. Ottó és II. Szilveszter nagy egyetértésben dönthettek, mivel személyükben a világi és egyházi szféra közötti együttműködés feltételei adottak voltak. Az már a magyar történetíró tendenciózus döntése volt, hogy a császár nevét kihagyja a magyar krónikás elbeszélésből.¹⁷

De miért pont az 1000. évben került minderre sor? A Teremtés könyve szerint az Úr hatnapi munka után megpihent a hetediken, s a hívők a 90. zsoltárt követve mindegyik naphoz egy ezredévet rendeltek. Eszerint a világ ekkora az utolsó korszakába lépett, 1000-ben már maga mögött hagyta a hatodik ezredévet. Az 1000. év körüli apokaliptikus várakozások megítélése egyébként a nemzetközi kutatást mindmáig megosztja. Azt, hogy a kortársakat foglalkoztatta a világ végének várható bekövetkezése, nehezen lehetne tagadni. Erre őket a Biblia figyelmes olvasása éppúgy emlékeztette, mind a középkori történetírás és az egyházi irodalom klasszikusai. Az uralkodásra felkészítő kézikönyveknek köszönhetően nyilvánvaló volt, hogy az uralkodó felelős alattvalói lelki üdvéért, s így az Utolsó ítéletre való készülés rájuk is különleges feladatokat ró. Az uralkodóknak volt érzékük a keresztény történelem és egyúttal az üdvtörténet fordulópontjainak emlékeztetésére, s nem cselekedett másként III. Ottó sem. A császárra vonatkozó írott források és tárgyi emlékek alapján jogos a feltételezés, hogy a közép-európai egyházszerzés folyamata mögött a császár tudatos törekvését lássuk. Ennek hátterében kitapintható a világot az új évezredre felkészítő keresztény uralkodó alakja, még ha magáról világvége várásról ekkor talán nem is beszélhetünk. Mindenesetre maga Ottó a 996. évi császári koronázásán nem véletlenül egy olyan palástot viselt, amelyet az Apokalipszis képei díszítettek. A világnak az évfordulóra való felkészítése része volt az egyház befolyásának kiterjesztése, amit a keresztény szerzők a császárok legnagyobb érdemének tekintettek. Ugyanerre utalhatnak III. Ottó császárnak a rómaiakhoz intézett szavai: „*Elvezettelek benneteket birodalmam legtávolibb részeibe, ahová atyáitok, amikor a világot uralták, soha nem tették be a lábukat, hogy nevetek és dicsőségtek a világ végére is eljusson.*”¹⁸

A ma Közép-Európának nevezett terület megújítására irányuló pápai-birodalmi együttműködés ennek az eszmének egyedülálló megvalósulása, ami során a magyar és lengyel események összekapcsolódtak a Római Birodalom megújításával. Az 1000 körüli évek egy kivételes, kegyelmi időszaknak tekinthetők, aminek elmúltával a német–lengyel, majd német–magyar háborúk időszaka következett. Ha a császár terveit komolyan vesszük, nagyon valószínű, hogy a gnieznói aktussal egy évben, már 1000-ben a magyar uralkodónak is adtak át uralkodói jelvényeket, legalább a Szent lándzsa másolatát, amit még ugyanazon évben,

(szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból 1.* (Millenniumi magyar történelem – Források, 2001). Osiris, Budapest, 2001, 17–26.; *Szent István legendája Hartvik püspöktől.* uo., 27–46.

¹⁷ TÓTH Endre: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények.* Országgház Könyvkiadó, Budapest, 2018. 31–45. (2. bőv. jav. 2022.)

¹⁸ Benjamin ARNOLD: *Eschatological Imagination and the Program of Roman Imperial and Ecclesiastical Renewal at the End of the Tenth Century.* In Richard LANDES, Andrew GOW, David C. Van METER (eds.): *The Apocalyptic Year 1000: Religious Expectation and Social Change, 950–1050.* Oxford University Press, New York, 2003, 279.

vagy egy évvel később – amint ma a legtöbben gondolják – egészíthetett ki a felkenés és koronázás aktusa.¹⁹

Ottó utóda, II. Henrik alatt folytatódtak a baráti kapcsolatok a Nyugattal. Kevés hasonló példát találhatunk a középkori történelemben, amikor két szomszédos királyság uralkodója néhány évtized különbséggel a szentkirályok sorába emelkedik, s akik ráadásul azonos időszakban éltek, sőt még közeli rokonai is voltak egymásnak.²⁰ Két uralkodó, akik életükben minden bizonnyal nem is találkoztak személyesen, noha II. Henrik császár a német „vándorló” uralkodókhoz hasonlóan kilométerek ezreit tette meg lóháton Utrechttől a dél-itáliai Montecassinóig. I. (Szent) István is sokat utazhatott birodalmi méretű országában, de tudomásunk szerint az országhatárokat nem lépte át, talán még a bizánci szövetségben lebonyolított bolgár hadjárata során sem. Igaz, az esztergomi királyi székhelyhez fogható „főváros”, „*civitas capitalis*” nem volt a németeknél, II. Henrik Aachenben, Nagy Károly legendás székhelyén is csak néhány alkalommal fordult meg.

István uralkodását illetően így annál biztosabban fordulhatunk a kortárs német uralkodó, II. (Szent) Henrik (uralk. 1002–1024) alakjához, aki a magyar király számára megtestesíthette az „ideális” keresztény uralkodó képét, számára követendő mintaként szolgálhatott, már a rokoni kötelek folytán is. Ez olyan minta lehetett, amely már akár a trónörökös Imre nevelésére is hathatott, de ez az örökség sógora és külföldi főpapi tanácsadói hatására biztosan rányomhatta bélyegét páratlanul hosszú uralkodására.²¹

A Karoling, majd a német uralkodók közül nem is egy személyesen vett részt a liturgia reformjában, az egyház napi életének, elsősorban a szerzetesrendek megreformálásban. Az már a constantinusi fordulattól megszokott jelenségnek tekinthető, hogy az uralkodók személyükben is felelősnek érezték magukat az egyház rendjének, fegyelmének és doktrinális tisztaságának a biztosításáért. A korai szoros egyházi kapcsolatra utalhat az a tény is, hogy a magyarok érseke, Anasztáz kétszer is személyesen ment el Bambergbe, II. Henrik legfontosabb és legkedvesebb egyházalapításának a helyszínére. Először a püspökség alapításakor 1007-ben, majd felszentelésekor 1012-ben. Az 1012-ben lezajlott oltárszentelésekről, s magának a katedrálisnak a liturgikus teréről egy kortárs feljegyzésből pontos képet nyerünk. Ebből kiderül, hogy a székesegyházban a térség új mártírjai, Adalbert és Vencel is oltárt kaptak.²² Bambergben a birodalom püspökei szinte teljes létszámban megjelentek, és a 45 püspök mellett Róma is képviseltette magát. Az esztergomi érsek jelenléte csak azzal magyarázható, hogy Henrik a magyar főpapot is a birodalmi püspökök gyülekezete, a *Reichsepiskopat* tiszteletbeli tagjának tekintette, amit magyar részről minden további nélkül tudomásul is vettek.

Nemcsak a magyarok utaztak nyugatra, az ország pacifikálását követően megindult az országon áthaladó szent földi zarándoklatok szünni nem akaró sorozata.²³ A Fehérvárt is érintő zarándokút során a szerencsések a királlyal is kapcsolatba kerülhettek. A királyi udvar

¹⁹ Wolfgang HUSCHNER: *Transalpine Kommunikation im Mittelalter. Diplomatische, kulturelle und politische Wechselwirkungen zwischen Italien und dem nordalpinen Reich (9.–11. Jahrhundert)*. Vol. 1., Hahn, Hannover, 2003, 404–418.

²⁰ HALMÁGYI Miklós: *Kortárs szentek: István király és Henrik császár hagiográfiai párhuzamai*. =*Vigilia* 89 (2024) 8. sz., 684–692.

²¹ Stefan WEINFURTER: *Heinrich II. (1002–1024) Herrscher am Ende der Zeiten*. Pustet, Regensburg, 1999, 261–268.

²² GYÖRFFY 1977, 141.

²³ VESZPRÉMY László: *Zarándokok és zarándoklatok a 11. századi Magyarországon*. In: BÁRÁNY Attila – PÓSÁN László (szerk.): *Európa és Magyarország Szent László korában*. DTA, Debrecen, 2017, 57–70.

tudatában lehetett annak, hogy az „egyszerű” zarándokok is neves apátok és püspökök ajánlólevelével, esetleg közvetlenül a királynak írt levelekkel érkeznek, s ily módon a zarándoklat a kor diplomáciai kapcsolatrendszerének fontos csatornáját képezte. Ezt igazolják Reichenau tudós apátjának, Bernónak a szavai, miszerint „István magyar király a gallokat, németeket és másokat, akik országán keresztül vándorolnak Jeruzsálembe és a szentek más helyeihez, bőkezűen segítette”.²⁴ Sőt, a nálunk megfordult zarándokok között számos olyan főpapot találunk, akiket később szentként tiszteltek.

Záró gondolatként a magyar koronázási jelvények kutatásában páratlan életművet létrehozó tudós, Tóth Endre összegzésére idézném, miszerint „I. István felkenésével és a koronázással Magyarország nemcsak Európa vezető országai közé emelkedett, hanem úgyszólván egy szűk uralkodói elit tagja lett, akik közé sem a lengyel fejedelem, sem a cseh herceg, sem a dán és svéd király nem tartozott”.²⁵

Szakirodalom

ALTHOFF, Gerd: *Otto III.* Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1996.

ARNOLD, Benjamin: *Eschatological Imagination and the Program of Roman Imperial and Ecclesiastical Renewal at the End of the Tenth Century.* In LANDES, Richard – GOW, Andrew – METER David C. Van (eds.): *The Apocalyptic Year 1000: Religious Expectation and Social Change, 950–1050.* Oxford University Press, New York, 2003.

BEREND, Nora – URBAŃCZYK, Przemysław – WISZEWSKI, Przemysław: *Central Europe in the High Middle Ages, Bohemia, Hungary and Poland, c.900–1300.* Cambridge University Press, Cambridge, 2013.

CZAJKOWSKI, Anthony F.: *The Congress of Gniezno in the Year 1000.* = *Speculum.* 24 (1949) No. 3., 339–356.

DRYBLAK, Anna A. – HUSVIK, Benjamin: *Queens and Duchesses in the High Middle Ages. The Role of Elite Women in Shaping Dynastic Legitimation during Periods of Political Change.* In JEZIEŃSKI, Wojtek – ORNING, Hans Jacob – PAC, Grzegorz (ed.): *Legitimation of the Elites in High Medieval Poland and Norway: Comparative Studies.* Brepols, Turnhout, 2025, 417–449.

FRIED, Johannes: *Otto III. Das Widmungsbild des Aachener Evangeliars, der „Akt von Gnesen” und das frühe polnische und ungarische Königtum. Eine Bildanalyse und ihre historischen Folgen.* F. Steiner, Stuttgart–Wiesbaden, 1989.

²⁴ KRISTÓ Gyula (szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai.* Ford.: THOROCZKAY Gábor. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1999. 146–147.

²⁵ TÓTH Endre: Szent István és a koronázási jelvények. <https://koronazas.hu/index.php/tudastar/24-toth-endre-szent-istvan-es-a-koronazasi-jelvenyek> (Letöltés: 2025. 08. 01.)

- GALL NÉVTELEN: *A lengyel fejedelmek avagy hercegek krónikája és tettei*. Ford.: BAGI Dániel. Argumentum, Budapest, 2007.
- Gesta principum Polonorum: The Deeds of the Princes of the Poles*. Transl. by Paul W. KNOLL – Frank SCHAER. CEU Press, New York, Budapest, 2003.
- GYÖRFFY György: *István király és műve*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1977. (4. jav. kiad. Balassi, Budapest, 2013.)
- HALMÁGYI Miklós: *Kortárs szentek: István király és Henrik császár hagiográfiai párhuzamai*. = *Vigilia* 89 (2024) 8. sz., 684–692.
- HEHL, Ernst-Dieter: *Ein Dom für König, Reich und Kirche: Der Dombau des Willigis und die Mainzer Bautätigkeit im 10. Jahrhundert*. In JANSON, Felicitas – NICHTWEIß Barbara (hrsg.): *Basilica nova Moguntina. 1000 Jahre Willigis-Dom St. Martin in Mainz*. Bischöfliches Ordinariat Mainz, Mainz, 2010, 45–78.
- HEINZELMANN, Josef: *Mainz zwischen Rom und Aachen. Erzbischof Willigis und der Bau des Mainzer Doms*. = *Jahrbuch für westdeutsche Landesgeschichte*. 30 (2004), 7–32.
- HUSCHNER, Wolfgang: *Transalpine Kommunikation im Mittelalter. Diplomatische, kulturelle und politische Wechselwirkungen zwischen Italien und dem nordalpinen Reich (9.–11. Jahrhundert)*. Vol. 1., Hahn, Hannover, 2003.
- KALHOUS, DAVID: *State formation in the 10th century*. In CURTA, Florin (ed.): *The Routledge Handbook of East Central and Eastern Europe in the Middle Ages, 500–1300*. Taylor and Francis, New York, 2021, 121–138.
- KRISTÓ Gyula (szerk.): *Az államalapítás korának írott forrásai*. Ford.: THOROCZKAY Gábor. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1999.
- Life of King St. Stephen written by Bishop Hartvic*. Transl. Nora BEREND – Cristian GAȘPAR. In KLANICZAY, Gábor CSEPREGI, Ildikó, PÉTERFI Bence (eds.): *The Sanctity of the Leaders. Holy Kings, Princes, Bishops and Abbots from Central Europe (11th to 13th Centuries)*. Budapest, New York, 2023, pp. 127–131.
- ŁUKASIEWICZ, Krystyna: *„Dagome Iudex” and the First Conflict over Succession in Poland*. = *The Polish Review* 54 (2009) 4. sz., 407–429.
- MICHAŁOWSKI, Roman: *The Gniezno Summit: the Religious Premises of the Founding of the Archbishopric of Gniezno*. Brill, Leiden, 2016.
- PAC, Grzegorz – HOPE, Steffen: *Saints and Legitimization of Bishoprics in Poland and Norway until c. 1200*. In JEZERSKI, Wojtek, ORNING Hans Jacob, PAC, Grzegorz (ed.): *Legitimation of the Elites*

- in High Medieval Poland and Norway: Comparative Studies*. Brepols, Turnhout, 2025, 205–249.
- RANFT, Andreas (hrg.): *Der Hoftag in Quedlingburg 973. Von den historischen. Wurzeln zum Neuen Europa*. Akademie Verlag, Berlin, 2006.
- SOMMER, Petr – TŘEŠTÍK, Dušan – ŽEMLIČKA, Josef – DOLEŽALOVÁ, Eva: *Bohemia and Moravia*. In BEREND, Nora (ed.): *Christianization and the Rise of Christian Monarchy*. Cambridge University Press, Cambridge, 2007, 214–262.
- ŠTEFAN, Ivo: *Conversion and Christianization: Bohemia, Poland, Hungary and Rus' (9th to 12th centuries)*. In Florin CURTA (ed.): *The Routledge Handbook of East Central and Eastern Europe*, Abingdon, Egyesült Királyság, Routledge of Taylor and Francis Group (2022), 101–120.
- Szent István király nagy legendája*. In ÉRSZEGI Géza (szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból 1.* (Millenniumi magyar történelem – Források, 2001). Osiris, Budapest, 2001, 17–26.
- Szent István legendája Hartvik püspöktől*. In ÉRSZEGI Géza (szerk.): *Árpád-kori legendák és intelmek. Szentek a magyar középkorból 1.* (Millenniumi magyar történelem – Források, 2001). Osiris, Budapest, 2001, 27–46.
- TÓTH Endre: *A magyar Szent Korona és a koronázási jelvények*. Országház Könyvkiadó, Budapest, 2018. (2. bőv. jav. 2022.)
- Tóth Endre: *Szent István és a koronázási jelvények*.
<https://koronazas.hu/index.php/tudastar/24-toth-endre-szent-istvan-es-a-koronazasi-jelvenyek> (Letöltés: 2025. 08. 01.)
- VESZPRÉMY László: *Gizella, a német királynéi hagyományok örököse*. In PROKOPP Mária (szerk.): *Regina Gisela. Boldog Gizella nyomában. Tanulmányok első királynénk tiszteletére*. Kortárs Női Reflexiók Fóruma, Budapest, 2023, 19–30.
- VESZPRÉMY László: *Szent Adalbert és Magyarország. Historiográfiai áttekintés*. = *Ars Hungarica* 26 (1998), 321–338.
- VESZPRÉMY László: *Zarándokok és zarándoklatok a 11. századi Magyarországon*. In BÁRÁNY Attila – PÓSÁN László (szerk.): *Európa és Magyarország Szent László korában*. DTA, Debrecen, 2017, 57–70.
- WEINFURTER, Stefan: *Heinrich II. (1002–1024) Herrscher am Ende der Zeiten*. Pustet, Regensburg, 1999.

ZIEMANN, Daniel: *From Avars and Slavs to the First Medieval Kingdoms in Central Europe: Population and Settlement, 700–1100*. In ZEČEVIĆ, Nada – ZIEMANN, Daniel (ed.): *Oxford Handbook of Medieval Central Europe*. Oxford University Press, Oxford, 2022. 39–75.

Gizella királyné keresztje.

Leltári száma: „ResMüSch. 8.”, a Bajor Kastélyigazgatóság Kincstára, München engedélyével.

DI003025 Kreuz der Königin Gisela, Detail der Figuren an den Füßen des Gekreuzigten, wohl Regensburg, nach 1006, Inv.-Nr. ResMüSch.8. Residenz München, Schatzkammer.

© Bayerische Schlösserverwaltung, Maria Scherf / Rainer Herrmann, München